

BUKS – Tidsskrift for Børne- og Ungdomskultur

Nr. 70 2025 • Årgang 41 • ISSN online 2446-0648 • www.buks.dk

Monica Klungland og Anne-Mette Liene

Det er mer enn å rive papir! – kunstpedagogiske potensial ved en performativ kunstfaglig tilnærming

Resumé

I denne artikkelen presenteres et konferansebidrag i kategorien performance lecture holdt av forfatterne på en dramafaglig konferanse, og senere i undervisning for studenter på kunstfag i barnehagelærerutdanningen UiA. Konferansedeltakerne og studentene ble invitert til å rive papir, og til å være lyttere til en dialog der forfatterne vekslet mellom å lese loggnotater fra egne erfaringer med å rive papir, og sitater fra teori. Undervisningen inspirerte studentene i deres utviklingsarbeid i praksis i barnehage. Vi diskuterer i artikkelen hva slags kunstpedagogiske potensialer en kunstfaglig performativ tilnærming kan ha, ved hjelp av materiale fra disse hendelsene. Vi forankrer vår forståelse av kunstfaglig performativ tilnærming i teori om posthuman performativitet (Barad, 2007;2018), og teori om kroppens bevegelser i rom (Laban & Ullmann, 1966/2011). I beskrivelsen av gjennomføring og i analyse og drøfting av materialet rettes oppmerksomheten mot rollen som a/r/tograf, og hvordan en performativ kunstfaglig tilnærming utvisker grensene mellom kunstner, forsker og lærer. De kunstpedagogiske potensialene som trer frem handler om hvordan en performativ kunstfaglig tilnærming kan berike kunstfag i barnehagen fordi den alltid bringer noe nytt, egner seg i møte med mange tilgjengelige materialer og gir rike kroppslige og sanselige erfaringer. De åpner for lek som et sanselig og utforskende fenomen og egner seg for barn i alle aldre.

Nøgleord: performance lecture; performativitet; kunstpedagogikk; barnehage; a/r/tografi

Metodisk invitasjon til leseren

Før du leser videre skal du finne et stykke med bakepapir eller matpapir (smørpapir). Skru av lyden på telefonen og andre mulige forstyrrende lydkilder, slik at lyden fra papiret kan tre frem. Sett deg ned på gulvet med papiret på et sted der du har litt plass rundt deg, slik at du har mulighet til å bevege deg. Riv en lang, tynn linje ut av papirarket. Etter hvert som linjen vokser, krøller og klemmer du på den. La papirlinjen finne sin plassering på gulvet etter hvert som den vokser. Hold på med dette i fem minutter. Krøll så resten av papiret sammen til et punkt. Legg det fra deg på gulvet og la det ligge der mens du leser videre.

Introduksjon

Artikkelen tar utgangspunkt i en performance lecture holdt på Nordisk dramapedagogisk konferanse Drama Boreale 2023¹. I en performance lecture brukes virkemidler fra kunst for å utvide sjangeren vitenskapelig foredrag. I denne artikkelen ønsker vi å utvide formatet vitenskapelig artikkel til et slags performance paper, ved hjelp av metodiske invitasjoner til leseren underveis i teksten. Dette er et eksperiment som svarer til temanummerets invitasjon om å eksperimentere med innhold og form. Med den metodiske invitasjonen ønsker vi å løfte materialers betydning i kunnskapsprosesser, og invitere leseren til estetisk erfaring i et direkte møte med materialet papir. Deltakerne i vår performance lecture ble invitert til å sitte på gulvet, og til å rive og snurre en lang papirlinje ut av et tynt papirark. Linjene fant sin plass på gulvet og tegnet abstrakte former mellom menneskekroppene. Etter en stund ble papiret lagt i ro, og en dialog av refleksjonsnotater fra egen utforskning med papir og sitater fra teori ble av forfatterne lest opp fra lange papirremser. Sitatene var hentet fra boken *Choreutics* (Laban & Ullman, 2011) og teksten *Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter* (Barad, 2018), og det ble skapt et rom for lytterne til å selv oppdage forbindelser mellom teori og papirutforskning.

Samme performance lecture ble senere gjennomført sammen med studenter ved barnehagelærerutdanningen som tar fordypning i kunsthøgskole. Tema for undervisningen var å legge til rette for kunstmøter og tverrestetiske opplevelser, og et viktig moment var å la studentene selv oppleve å bli berørt i møte med rom og materialer. To av studentene valgte å ta med seg inspirasjon fra vår presentasjon ut i praksis i barnehagen, og gjennomførte papirhendelser sammen med barna.

En av disse hendelsene gikk for seg mens faglærer var til stede i praksisoppfølging. Det ga førstehåndsupplevelser fra hendelsen til en av oss forfattere. Både våre opplevelser fra gjennomføringer av performance lecture og hvordan studentene lot seg inspirere til å arbeide med barn i barnehagen, har gitt materiale for drøfting til denne artikkelen.

Spørsmålet som stilles er:

Hvordan kan en performativ kunstfaglig tilnærming bidra til kunstpedagogiske potensial i barnehagen?

Ved å undersøke dette spørsmålet ønsker vi å løfte kunstfagenes betydning i pedagogiske praksiser, og inspirere til nye måter å skape med materialer på. Kontekst for undersøkelsen er kunsthøgskole i barnehagen og i barnehagelærerutdanningen. Barnehagelærernes kompetanse utvikles i møte med vår undervisning, og får betydning for deres kunstpedagogiske praksis

i barnehagen. I en performativ kunstfaglig tilnærming vektlegges den skapende hendelsen, og hva denne gjør med deltakerne. Forståelsen av det performative er forankret i posthuman performativitetsteori der materie forstås som aktiv i skapelsesprosesser (Barad, 2007), og i kunstfagteori der performativitetsbegrepet brukes for å løfte frem hva kunst gjør, og hvordan kunst kan forstås som en hendelse (Jalving, 2011). Når vi etterspør kunstpedagogisk potensial leter vi etter den betydning kunsthendelser kan ha for barn i deres hverdag i barnehagen. Studentene som gjorde papirhendelser sammen med barn som sitt utviklingsarbeid i barnehage, forankret sitt arbeid i rammeplan for barnehagens formulering om at barn skal få utforske og eksperimentere med et mangfold av materialer (Kunnskapsdepartementet, 2017). Når styringsdokumenter stiller slike forventninger til innholdet i barnehagen, ligger det politiske ambisjoner bak. Fremtidens arbeidstakere og borgere må utrustes med kompetanser og ferdigheter for det tjuelførste århundrets nye, globale økonomi ([oecd.org/education](https://www.oecd.org/education), 2024, 9. juni). En av disse kompetansene er kreativitet for å fremme innovasjon ([oecd.org/education](https://www.oecd.org/education), 2024, 9. juni), og utforskning og eksperimentering med materialer, som det er formulert i rammeplan for barnehagen, er viktig på vei mot dette målet. Dette kan selvsagt kalles et pedagogisk potensial, men vi er overbevist om at det finnes viktigere og større potensial for barna i hverdagens kunsthendelser. Kunsthendelser kan oppleves eksistensielle for hvordan man kan være et menneske i en verden med mange ulike kriser. I boka *Being Human today: Art, Education and Mental Health in Conversation* problematiseres tenkningen om at utdanningsinstitusjoner skal levere effektive løsninger på globale økonomiske kriser (Biesta et al., 2024). Forfatterne utforsker annerledes tenkning omkring hvordan både utdannings- og helseinstitusjoner kan tilby andre muligheter for å være menneske i verden, og viser til hvordan kunst bringer med seg særegne kvaliteter for dette. På samme måte tilbyr forfatterne i boka *Kunstens betydning? Utvidete perspektiver på kunst og barn og unge* en kritisk tilnærming til forventninger om at kunst er viktig i pedagogiske institusjoner for å løse aktuelle samfunnsutfordringer (Skregelid & Knudsen, 2022). Kunstopplevelser er viktig for mennesker, helt uavhengig av hva slags nytte kunst kan gjøre inn mot politiske, økonomisk og sosiale mål. Kunsthendelser i barnehagen er viktige for barnas hverdag som små mennesker i en stor og uforutsigbar verden. Artikkelen søker svar på hvordan og hvorfor kunsthendelser i barnehagen kan gjøres viktige.

Teorigrunnlag

Teoretisk forankres den performative kunstfaglige tilnærmingen i fysiker og feminist Karen Barads redegjørelse for at rom, tid og materie er i konstant skapelse i verdens tilblivelse (Barad, 2007, 2018), og i danser og koreograf Rudolf Labans lære om kroppens bevegelser i rom (Laban & Ullman, 2011). Labans lære er referansepunkt for den praktiske måten vi arbeider med materialer på, både den måten vi praktisk utvikler empirien vår og den måten vi lar dette materialet møte ny-materialistisk teori. Det er først og fremst en kroppslig og sanselig arbeidsmåte som analyseres ved hjelp av hans bevegelseslære.

Tanken om at både rom, tid og materie er i konstant tilblivelse bygger på forståelsen av at det i enhver situasjon eksisterer ulike muligheter for handling, og at disse mulighetene påkaller vår ansvarlighet til å engasjere oss i verdens tilblivelse for å påvirke hva som kommer til å skje (Barad, 2018: 236). Vår respons på handlingsmulighetene i situasjonen får betydning for hva som skapes, og hva som blir ekskludert i skapelsen. I denne skapelsen inngår det temporære og det romlige (Barad, 2018: 231-32). Tid og rom oppstår i prosessen, og historien skapes.

Dette innebærer også at fremtiden er radikalt åpen i forkant av responsen (Barad, 2018: 236). Et viktig særtrekk ved denne romtidmaterialisering er, at det ikke bare er mennesker, som responderer til handlingsmuligheter. Materien holdes frem som en aktiv agent i den pågående materialiseringen (Barad, 2018: 233). Dette betyr at papiret responderer til våre bevegelser, på samme måte som vi responderer til de muligheter papiret inviterer til. I våre bevegelser med papiret, og papirets bevegelser med oss, skapes rom og tid.

Dette leder over i teori om kroppens bevegelser i rom (Laban & Ullman, 2011). Laban definerer ulike faktum for rom-bevegelse, og vi har hentet noen av disse inn i vår undersøkelse. Han omtaler blant annet kroppen som et speil som gjør oss oppmerksom på evig, sirkulerende bevegelser i universet. Disse bevegelsene er som sirkler eller polygoner med romlige og varige rytmer (Laban & Ullman, 2011: 26). Laban er i vår undersøkelse en forankring for de skapende og utforskende papirhendelsene. Tanken om at kroppens varierte bevegelser gjør oss oppmerksom på rom og varighet finner gjenklang i begrepet romtidmaterialisering. Skapende arbeid med romlige kroppsbevegelser bidrar sammen med ny-materiell teori til å løfte det materielles posisjon i kunnskapsprosesser. Laban holder også frem som et faktum at det gjennom kroppslige bevegelser skapes form, fordi hver bevegelse har sin form og form skapes samtidig gjennom bevegelsen (Laban & Ullman, 2011: 3). Vi forstår dette som at vi med kroppens bevegelser skaper synlige sirkulære eller mangekantede former, og disse skapte formene strekker seg ut i tid og rom. Formen som skapes er ikke bare sporene av revet papir, men en hendelse der våre kropper beveger seg med papiret i rom og tid. De formene som skapes i våre bevegelser med papir og papirets bevegelser med oss, har varighet og romlighet.

Denne varigheten og romligheten i formuttrykket leder mot det vi i forskningsspørsmålet omtaler som en performativ kunstfaglig tilnærming til utvikling av tverrestetiske uttrykksformer i barnehagen.

Metodologisk forankring

Metodologisk forankres undersøkelsen som a/r/tografi (LeBlanc & Irwin, 2019). Forfatterne roller som kunstnere, forskere og lærere griper inn i hverandre og sameksisterer, men trer mer eller mindre tydelig frem i de ulike situasjonene. Under gjennomføringen av performance lecture sammen med deltakere trer kunstneren tydelig frem. I undervisningssituasjoner med studenter blir lærerrollen mest fremtredende, samtidig som vi også der er i kunstnerrolle når målet er å legge til rette for kunstmøter og studentenes estetiske opplevelser. Som forskere er vi hele tiden opptatt av hva som gjør undervisning god, og hvordan vi sammen med fagfeller kan utvikle vår egen undervisning i den retning. Vi er i bevegelse og arbeider innenfor et performativt paradigme for post-kvalitativ utforskning (Østern et al., 2021). Dette motiverer blant annet vår ambisjon om å la denne teksten bringes frem i en form som ligger tett på den presentasjonen som ble fremført som en performance lecture. Vi inviterer leseren til selv å rive papir, vi ønsker at fotografier fra vår egen utprøving skal tale sitt språk og vi lar dialogen som opprinnelig ble fremført av oss stå uendret til høytlesing for leseren. På denne måten utforsker og eksperimenterer vi også med innhold og form i artikkelformatet.

Materialet for undersøkelsen er produsert gjennom de tre ulike hendelsene som er kort beskrevet i introduksjonen. Disse tre er forberedelse av en presentasjon til en forskerkonferanse, gjennomføring av samme presentasjon i undervisning med studenter på barnehagelærerutdanningen og to studenters utviklingsarbeid i praksis i barnehage inspirert av denne presentasjonen. Materialet består av filmer, fotografier og refleksjonsnotater fra

disse hendelsene. Studentene har bidratt med muntlige og skriftlige refleksjoner fra sitt utviklingsarbeid. Etske retningslinjer er fulgt ved at personvern er ivaretatt, studentene er informert og har samtykket. Analysen er foretatt av oss forskere ved at erfaringer fra alle hendelsene er diskutert mot teorien, med blick for hvor vi finner den performative kunstfaglige tilnærmingen, og hva slags potensial denne tilnærmingen bringer med seg. Både i beskrivelsen av gjennomføring og i analysen av materialet, rettes oppmerksomhet mot de tre rollene som kunstner, lærer og forsker, og hvordan en performativ kunstfaglig tilnærming fletter seg inn i disse tre rollene og tilslører grensene mellom dem.

Forskningsetisk befinner vi oss i en situasjon nær på vårt eget materiale, og lar oss unngåelig berøre av dette. Det å la seg berøre i forskningsprosessen er et kjennetegn ved å forske med kunsten, fordi kunst vekker affekt (Østern, 2017: 12). Dette medfører en risiko for å se seg blind på eget materiale, og krever kritisk selvrefleksjon. Vi erkjenner at vi har løftet frem at noen studenter lot seg inspirere til å se videre muligheter i barnehagen, og er samtidig klar over at vår presentasjon for mange studenter kunne være vanskelig å begripe.

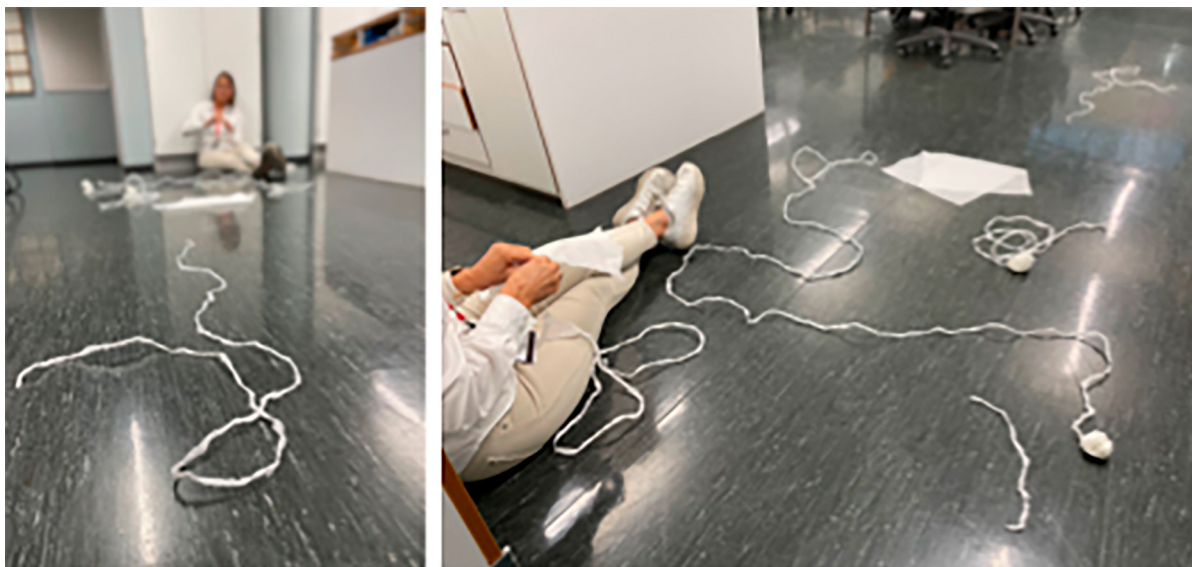
Forberedelse av performance lecture

Vi startet det hele med å møtes i et formingsverksted, hvor vi hadde med oss en papirbunke. Vi satte oss ned på gulvet, for å utforske muligheter i papiret ved å gå i møte med materialet, og for å ikke konstruere ideer og muligheter. Vi skulle rive en lang papirlinje. Dette var en ideutvikling hvor vi var utøvende og tok i bruk kunstnerisk kompetanse hvor fokuset var hva skjer med papiret, og hvordan kan vi utforske i ulike måter å rive på. Vi bestemte oss for å jobbe i stillhet og konsentrere oss om vår egen utforsking.

Kollasj 1: Vi bestemte oss for å jobbe i stillhet

Vi improviserte, og arbeidsformen var intuitiv. Samtidig ble det tydelig at vi jobbet utfra tidligere faglige erfaringer, som viste seg i måten vi utforsket på. Monica ble sittende i ro og rive i papiret, og ble opptatt av den jevne rytmiske håndbevegelsen og utforsking av og med ulike teknikker. Anne-Mette tok tidlig i bruk større kroppsbevegelser mens hun rev i papiret.

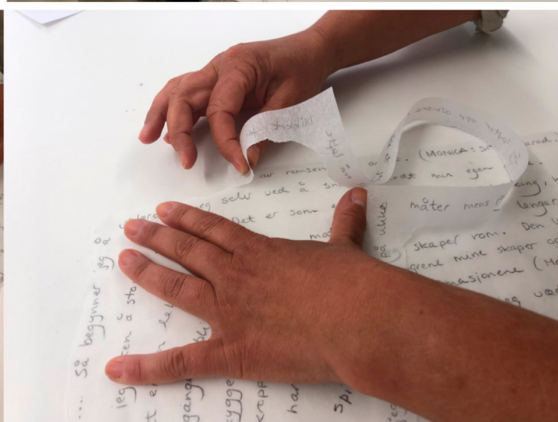
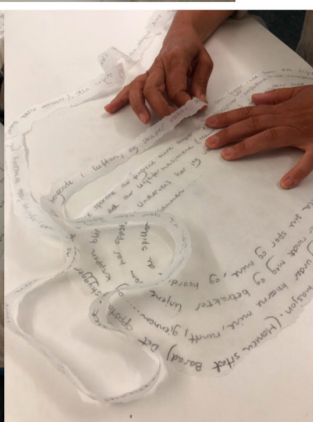
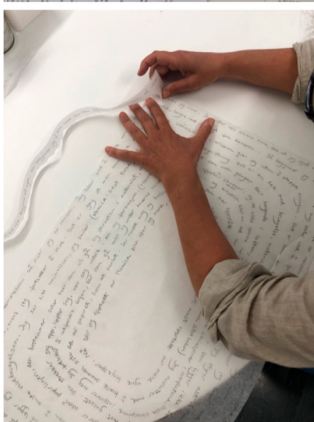
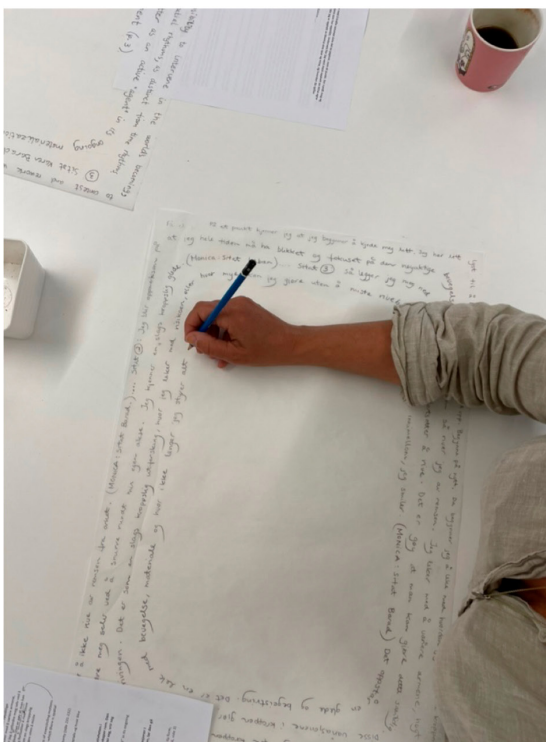

Kollasj 2: Monica ble sittende i ro og rive i papiret

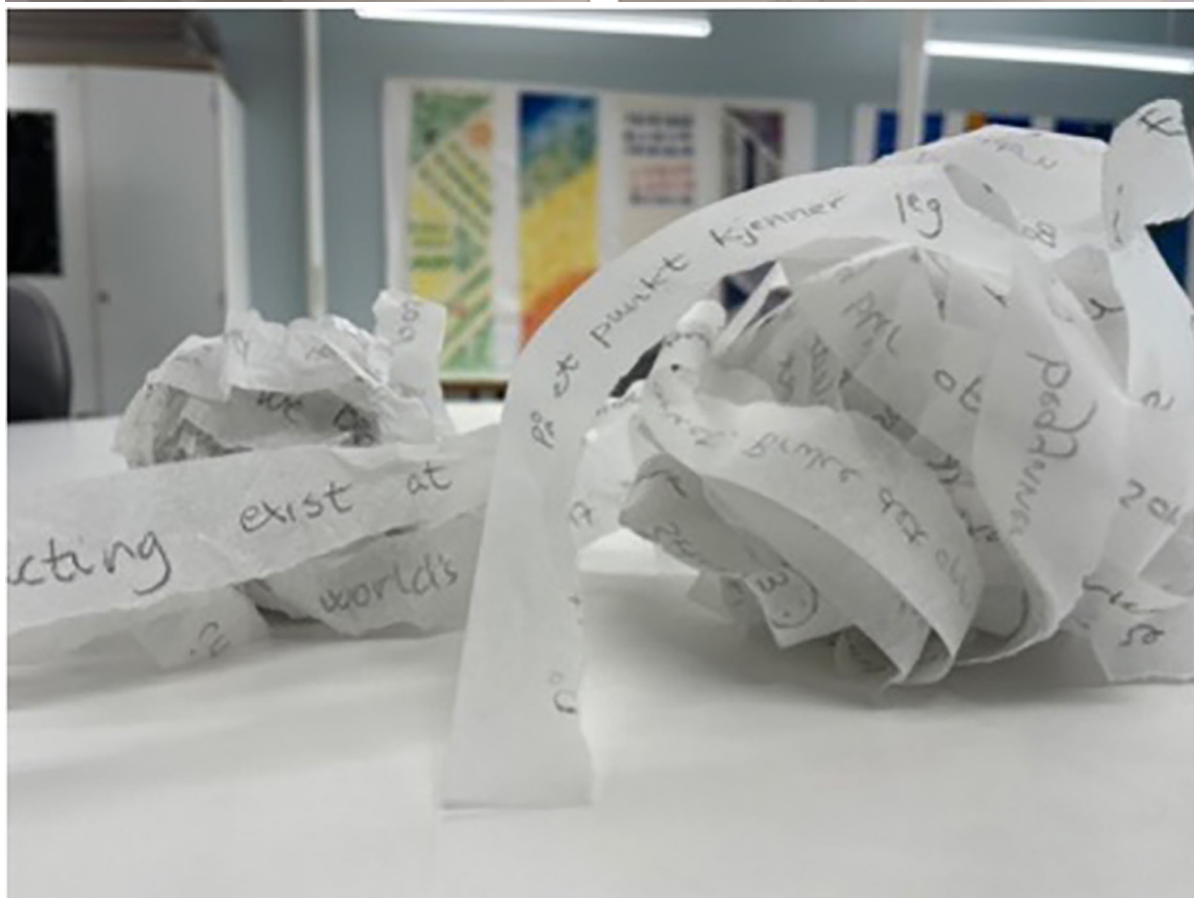
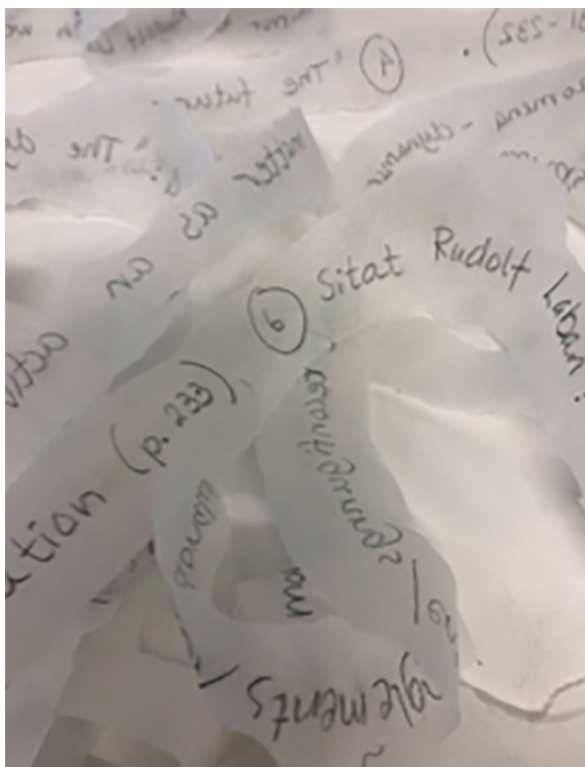

Kollasj 3: Anne-Mette tok i bruk større kroppsbevegelser mens hun rev i papiret

Da vi avsluttet utprøvingen, delte vi erfaringer og reflekterte over dette. Vi skrev hvert vårt refleksjonsnotat. Den kroppslige erfaringen som tydelig kom frem i refleksjonsnotatet ble satt i sammenheng med teori. Vi skrev ned både refleksjonsnotater og teorisitater på samme type papir som vi brukte da vi rev. Vi skrev først ned teksten på papiret, som vi etterpå rev slik at teksten ble stående på lange papirlinjer. Deretter rullet vi papirlinjen med tekst sammen til en ball, som vi puttet i en grønn kubeformet boks. Disse tekstene på papirremser ble utformet som en del av innholdet i den presentasjonen vi skulle holde på konferansen.

Kollasj 4: Vi skrev først ned teksten på papiret, som vi etterpå rev til en lang papirlinje, slik at teksten ble stående på lange papirlinjer

Kollasj 5: Deretter rullet vi papirlinjen sammen til en ball

Rive papir med studenter i barnehagelærerundervisning

Studenter som velger å ta fordypning i kunsthøgskole i barnehagelærerutdanningen ved Universitetet i Agder har et tverrestetisk emne som heter Kreativitet og kunsthøgskolelig utviklingsarbeid i barnehagen. Vi gjentok vår performance lecture fra konferansen sammen med disse studentene. En hensikt med dette var å legge til rette for studentenes estetiske opplevelser i undervisningen, fordi vi mener dette har betydning når de senere som barnehagelærere og pedagoger skal sørge for kunstopplevelser for barn i barnehagen (Klungland & Liene, 2023).

Vår presentasjon foregikk i et helt vanlig undervisningsrom med bord og stoler. Vi ryddet plass og inviterte studentene til å sette seg ned på gulvet. Vi startet først med å rive i papiret, for å skape en stemning og et anslag. Etter en stund la vi papirark utover på gulvet slik at studentene kunne ta hvert sitt ark. Vi begrenset forklaringer og instruksjoner for å skape en estetisk opplevelse for studentene, og ga denne enkle invitasjonen: «*Vi skal nå lage en lang papirlinje, ved å rive, krølle og brette, og vi jobber i stillhet slik at lyden også kan tre frem i rommet*». Studentene tok hvert sitt ark og fant seg en ledig plass på gulvet der de kunne rive papiret i stillhet. Det ble ingen stillhet. Alle disse papirarkene ga fra seg et overveldende lydbilde, og hender og armers rivebevegelser ga et rikt bevegelsesbilde i rommet.

På et tidspunkt reiste vi to oss opp fra gulvet og bad deltakerne om å slutte og rive. Hvis det var papir igjen, kunne de forme det til et punkt, som de kunne legge ned på gulvet. Vi plasserte oss på to ulike steder i rommet. Plasseringen vår i rommet ble gjort ut fra kunstnerisk forståelse av rom. Vi tok hver vår grønne boks, åpnet den og tok ut papirballen med teksten vi skulle formidle. Vi rullet forsiktig ut papirremsen mens vi leste, og skapte på den måten en kontrast i lyd- og bevegelsesbildet. Vi vekslet mellom at Anne-Mette leste opp feltnotater, Monica leste opp sitater fra Laban og Barad, som gjengitt under. Dette var en poetisk fremføring av empiri og teori som virkemiddel i vår performance lecture, som vi nå ønsker å gi leseren av denne artikkelen. Teorisisitatene som fremføres står for seg selv i denne opplesningen, men de er samtidig teorigrunnlag for artikkelen. De utdypes i teoridelen og brukes i diskusjon og analyse.

Metodisk invitasjon til leseren

Reis deg fra stolen og plasser deg på gulvet ved de revne papirlinjene mens du leser dialogen høyt for deg selv:

På et punkt kjenner jeg at jeg begynner å kjede meg litt. Jeg har litt lyst til å bli ferdig med arket. Bruke det opp. Begynne på nytt. Da begynner jeg å leke med hvordan jeg kan bruke kroppen på ulike måter mens jeg river. Jeg løfter opp armene mine, slik at jeg også må løfte blikket for å ikke rive av remsen fra arket.

Sitat Barad: «Particular possibilities for acting exist at every moment, and these changing possibilities entails a responsibility to intervene in the world's becoming, to contest and rework what matters and what is excluded from mattering».
(Barad, 2018: 236)

Jeg blir oppmerksom på at jeg hele tiden må ha blikket og fokuset på den nøyaktige bevegelsen. Er jeg uoppmerksom så river jeg av remsen. Jeg leker med å variere armene,

høyt opp i lufta, lengre ned. Langt fra kroppen osv. Så begynner jeg å utfordre meg selv ved å snurre rundt min egen akse. Jeg kjenner på en slags kroppslig glede.

Sitat Laban: «Our body is the mirror through which we become aware of evercircling motions in the universe with their polygonal rhythms. Polygons are circles in which there is spatial rhythms, as distinct from time rhythms».
(Laban & Ullman, 2011: 26)

Så legger jeg meg ned på ryggen mens jeg fortsetter å rive. Det er gøy at man kan gjøre dette samtidig. Disse variasjonene i kroppen gjør jeg uten å stoppe rivingen. Det er som en slags kroppslig utforskning, hvor jeg leker med risikoen, eller hvor mye kan jeg gjøre uten å miste rivebevegelsen. Jeg ler litt innimellom, jeg smiler.

Sitat Barad: «Temporality and spatiality emerge in this processual history».
(Barad, 2018: 231-32)

Det oppstår en glede og begeistring. Det er en lek med bevegelse, materiale og hvor ikke lenger jeg styrer alt.

Sitat Barad: «The future is radically open at every turn».
(Barad, 2018: 236)

Jeg plasserer aldri papirlinjen, den bestemmer selv hvor den vil gå. Og stivheten i materialet, eller motstanden gjør at den noen ganger blir hengende i luften, og skaper rom. Den lever. Den ligger ikke som en linje mot gulvet. Den strekker seg opp, løfter seg, vrir seg videre i en ny formasjon.

Sitat Barad: «The dynamics of intra-activity entails matter as an active ‘agent’ in its ongoing materialization».
(Barad, 2018: 233)

Det oppstår skygger. Og de ulike sporene av fingrene mine skaper også variasjoner i overflatene. Disse variasjonene inspirerer meg. Jeg fortsetter å utfordre linjen, lar den gå over og under knærne mine, rundt, gjennom... og kroppen blir en del av linjeformasjonene.

Sitat Laban: «Forms are closely connected with movement. Each movement has its form, and forms are simultaneously created with and through movement».
(Laban & Ullman, 2011: 3)

Jeg avslutter med å krølle sammen siste del av papiret, som et punkt. Ser rundt meg og betrakter linjene som har oppstått. Underveis har jeg vært mest opptatt av mine egne linjespor. Nå blir jeg er opptatt av Monica sine spor og mine, og hvordan de spiller sammen.

Sitat Barad: «in summary, the universe is agential intra-acting in its becoming. The primary ontological units are not things, but phenomena – dynamic, topological, reconfigurings/entanglements/relationalities/(re)articulations».
(Barad, 2018: 232)

Vi stod i rommet og fremførte dialogen, mens studentene ble sittende på gulvet. Da vi var ferdige med å fremføre dialogen, rundet vi av med å ramme inn hendelsen som en performance lecture gitt ved en forskningskonferanse. Vi lot sporene av papir ligge igjen på gulvet da studentene tok pause. Dette er et pedagogisk og kunstnerisk grep for å la hendelsen få vare. Da studentene kom tilbake til rommet etter pausen, ble de møtt av de visuelle og materielle sporene etter hendelsen.

Kollasj 6: Vi lot sporene av papir ligge igjen på gulvet, da studentene tok pause

Studenter i praksis i barnehage

I fortsettelsen tok to av studentene inspirasjonen fra vår performance lecture med ut i sin praksisperiode. Dette var hverken på bestilling eller på oppfordring fra oss. Praksisoppgaven til studentene er at de skal gjøre et kunstfaglig prosjekt ut fra eget fordypningsfag. De utformer selv sin problemstilling. Disse to studentene gjennomførte en rive papir-hendelse, en lime papir-hendelse og en leke med papir-hendelse sammen med barn i alderen to-fire år. Studentene har selv beskrevet disse hendelsene i et arbeidskrav etter praksis. I denne delen av teksten gjengir vi deler av studentenes beskrivelser og refleksjoner. Den første hendelsen ga de tittelen *Å rive papir!*.

Det kunstfaglige utviklingsarbeidet startet vi mens avdelingen hadde gruppetid. Barnegruppen var fordelt på tre grupper, og vi gjennomførte samme aktivitet med alle gruppene. Totalt var det maks 8 barn per gruppe. Som sagt hadde vi planlagt nokså lite, nettopp for at utforskning og eksperimentering skulle få en sentral rolle i arbeidet. Rammeplanen sier at «...gjennom arbeid med kunst, kultur og kreativitet skal barnehagen bidra til at barna tar i bruk fantasi, kreativ tenkning og skaperglede»

(Kunnskapsdepartementet, 2017: 51). Dette var noe vi ønsket at skulle farge vårt kunstfaglige utviklingsarbeid.

(Anonymisert studentnotat, gjengitt med tillatelse)

Til denne første delen av utviklingsarbeidet hadde studentene ryddet bort alle forstyrrende elementer i et lite rom i barnehagen. De skapte stemning ved å dempe takbelysningen og brukte i stedet et elektrisk kubbelys og en lyslenke. På gulvet hadde de lagt ut papirark i høstfarger. De spilte rolig musikk fra en høyttaler. Begge to satt på gulvet i rommet og rev i hvert sitt papirark, uten å si noe, da barna kom inn i rommet.

Så... Hva kom til å skje? Stillheten ble et stort fokus underveis. Vi brukte lite stemme. Vi opplevde at det virket som at noen kanskje ventet på å få beskjed om hva som skulle gjøres, noen bevegde seg sakte, men sikkert bort til papiret, mens andre begynte med å rive meg en gang. Etter hvert ga vi et signal om at «...vær så god». I etterkant var vi enige om at vi kunne ventet enda lengre med nettopp dette, og la stillheten bli bevart en stund til. Til tross for at vi sa «...vær så god» fortsatte stillheten i etterkant. Etter hvert ble papiret kastet opp i lufta og så dalte det ned. Når aktiviteten var over, spurte vi hva papiret kunne brukes til. Svarene vi fikk var blant annet fly, fugl og søppel. Barna hadde ulik oppfatning av hva materialet var etter det var revet opp.

(Anonymisert studentnotat, gjengitt med tillatelse)

Studentene satt nå igjen med masse revet papir som de ønsket å bruke videre i sitt utviklingsarbeid. De klargjorde rommet ennå en gang med stemningsfull belysning, men gjorde denne gangen en liten endring ved å flytte kubbelyset til vinduskarmen. De opplevde forrige gang at lyset etter hvert ble til et forstyrrende element da det stod på gulvet. De plasserte alle de små papirbitene på en blå fløyelsduk på gulvet. Det sto en limstift til hvert barn omkring duken. Til lyden av den samme rolige musikken satt de på gulvet med hver sin limstift og limte sammen papirbiter da barna kom inn i rommet. Denne hendelsen fikk navnet *Å lime papir!*.

Stillheten var igjen et stort fokus underveis. Selv om vi ikke sa noe, opplevde vi at flere av barna satte seg ned, fant hver sin limstift og begynte å lage noe ved å lime papirbitene sammen. Det var en rolig atmosfære i rommet og det virket som flere av barna syntes det var spennende. Etter hvert begynte noen å leke med det de hadde laget. Første gjennomførelse av del to av utviklingsarbeidet gjennomførte vi da vi hadde besøk av faglærer. Det var da 6 barn som ble med på aktiviteten, i alderen 3-5 år. Siste uka gjennomførte vi samme opplegg mens barnegruppa hadde gruppetid. Da fikk alle barna vært med gruppevis. Gjennom disse aktivitetene fikk barna oppleve og utforske det Waterhouse (2013, s. 133) kaller for transformasjonmulighetene som ligger i materialet papir.

(Anonymisert studentnotat, gjengitt med tillatelse)

Den siste delen av utviklingsarbeidet kalte de for *Å leke med papir!*. Dette ble gjennomført siste dag i praksisperioden. De rullet da ut et stort hvitt ark på gulvet, og la frem papirfigurene fra forrige gang. I tillegg satte de frem fargeblyanter, og beholdt taklyset på slik at det var godt tegnelys.

Vi hadde gjort klart rommet før barna kom inn i rommet. Jeg beholdt stillheten for å ikke påvirke barna, men praten og leken startet ganske fort. Når barna kom inn, gikk alle bort til sin papirfigur. Det var to barn som ikke hadde fått laget en papirfigur, så vi hadde lagt frem litt revet papir og noen limstifter slik at de også fikk mulighet til å lage sin egen figur. Noen begynte å farge på figuren og noen begynte å tegne på arket. Noen av barna tegnet huset til figuren sin, andre tegnet tv til fjernkontrollen de hadde laget av papir, mens noen var mest opptatt av fargene på papiret. Ett av barna tok opp mange farger i hendene og tegnet med alle samtidig. Dette fikk flere av barna med seg, og plutselig var alle opptatt av å bruke alle fargene vi hadde tilgjengelig. Å bruke farger bevisst i skapende arbeid er både inspirerende, sansestimulerende, utviklende og skaper erfaringer og erkjennelser hos barnet. Rammeplanen sier også at barna i barnehagen skal få estetiske erfaringer med kunst og kultur i ulike former og organisert på måter som gir barna anledning til utforskning, fordypning og progresjon. I dette øyeblikket fikk barna både en erfaring med papiret i seg selv, men også fargen og hvordan de oppførte seg i møtet med papiret og de andre fargene. Etter en stund med tegning begynte noen av barna å utelukkende leke med papirfigurene de hadde laget.

(Anonymisert studentnotat, gjengitt med tillatelse)

Det at studentene fikk delta i vår performance lecture, fikk betydning for det de etterpå gjorde i praksis. De ble inspirert av måten å bruke papir på og av hvordan stillhet åpnet for spontanitet. Vår kunstfaglige performative tilnærming til forskning og undervisning førte på den måten til en endring, til at noe nytt kunne skje i en barnehage. For oss som faglærere er det inspirerende hvordan studentene, på en reflektert måte, bringer elementer fra vår undervisning ut i barnehagen. De bruker uttrykksmåter som vi kjenner igjen fra vårt eget forsknings- og undervisningsmateriale.

Hva mer enn å rive papir er det da?

I undersøkelsen av hvordan en performativ kunstfaglig tilnærming kan bidra til kunstpedagogiske potensial i barnehagen har vi latt vår analyse og drøfting systematiseres under overskrifter hentet fra begrepene i problemstillingen. Vi har satt hendelser fra forberedelsen og gjennomføring av vår performance lecture i møte med teori, for å tydeliggjøre vår performative kunstfaglige tilnærming. Deretter lot vi denne forståelsen belyse studentenes kunstfaglige utviklingsarbeid i barnehage, for å lokalisere kunstpedagogiske potensialer.

En performativ kunstfaglig tilnærming

Tilnærmingen som motiverte utarbeidelsen og gjennomføringen av presentasjonen, gjør at vi er i kontakt med kunstpedagogen i oss selv, og ikke bare pedagogen. I planlegging av undervisning og formidling sitter vi oftest på kontoret og arbeider foran skjermen. Denne gangen gikk vi i stedet til et verksted med en bunke papir for å utforske muligheter i materialet. Vi hadde ingen plan for hva vi ville, det var en idéfase hvor vi var utøvende og tok i bruk egen

kunstnerisk kompetanse. Vi var opptatt av hva som ville skje med papiret, og hvordan vi kunne utforske ulike måter å rive papir på. Vi forholdt oss på den måten til fremtiden som åpen i forkant av de responser (Barad, 2018: 236) som ville oppstå mellom oss og papiret. Vi arbeidet i stillhet hver for oss, og konsentrerte oss om vår egen utforskning av materialet for å oppdage eller skape noe nytt. I denne utforskningen var vår egen utøvende kunstneriske kompetanse dominerende. Papiret responderte til våre bevegelser, og vi responderte til papiret, og i denne responsen skapt både materielle papirspor, fysisk bevegelsesform (Laban & Ullman, 2011: 3) og romlig og varig prosessuell historie (Barad, 2018: 231-32).

Det ble tydelig, i måten vi utforsket på, at vi improviserte og arbeidet intuitivt ut fra egen fagkompetanse. På ulikt vis responderte vi til de muligheter for handling som eksisterte i den spesifikke situasjonen (Barad, 2018: 236). Hver for oss engasjerte vi oss med materialet, og ble på den måten ansvarlige for nye tilblivelser i verden. Monica, med sine ferdigheter innenfor tekstile håndverk, satt helt i ro på gulvet og utforsket teknikk og materiale med rytmiske håndbevegelser (Bilde 2). Den lange papirlinjen som tok form i hendenes bevegelser ga assosiasjoner til garn som et kjent materiale, og hendenes krøllebevegelser ble styrt av en nysgjerrighet på om det kunne lages garn av papiret. Materialet papir og teknikkene rive og krølle var aktive agenter (Barad, 2018: 233) i den bevegelsesformen (Laban & Ullman, 2011: 3) som ble skapt i de rytmiske håndbevegelsene. Det dukket opp et forestillingsbilde av mange, fine hvite papirnøster, og en motivasjon for å sitte lenge og gjennomføre de rytmiske håndbevegelsene. For Anne-Mette, som har utøvende kompetanse i teaterfag, ble det mer naturlig å arbeide med bevegelse og rom. Hun begynte å utforske ulike måter å bevege kroppen på samtidig som hun rev i papiret. Hun snurret om sin egen akse, la seg på ryggen eller lot papirlinjen føres omkring kroppens lemmer (Bilde 3), og lot på den måten kroppen være et spill på rom- og tidsbevegelser som situasjonen inviterte til (Laban & Ullman, 2011: 26). Samlet sett var våre ulike responser til de handlingsmuligheter situasjonen ga (Barad, 2018) med på å materialisere eller skape en ide til et performativt kunstnerisk formuttrykk med romlige og varige rytmer (Laban & Ullman, 2011).

Med denne ideen gikk vi videre til å planlegge formidling, også i denne fasen med en performativ tilnærming. Vi bevarte den kroppslige energien og tilstanden fra papir-rivehendelsen da vi begynte å reflektere og lese teori. Å skrive ned refleksjoner og teori ble da også et møte med materialet som aktiv agent (Barad, 2018: 233). Vi måtte forholde oss til hvordan blyanten responderte til papiret, og hvor mye kraft som måtte til for å lage tydelige blyantspor. Da vi skrev oss rundt langs kanten av papiret, og teksten etter hvert fylte arket (Bilde 4) måtte vi forholde oss til om det ville bli plass til alle ordene, og til hvordan vi kunne få til å skrive i en papirsving. Det ble som å skrive i sirkel. Dette var en måte å skrive ned ordene på, som også ble en kroppslig utforskning. Det ble en opplevelse av at kroppen speilet omgivelsenes rytme (Laban & Ullman, 2011). Det handlet om å være i kontakt med og respondere i møte med materialet papir, som aktivt responderte tilbake. Det var tilstedeværelsen med og utforskningen av papiret som dominerte, og ikke det å bli fortest mulig ferdig og få et produkt. Hendelsen skapt her og nå, og i de åpne mulighetene (Barad, 2018). Det var også en kunstnerisk utforskning da vi rev i papiret, slik at teksten ble stående på en lang papirremse (Bilde 5). Dette krevde tilstedeværelse og nøyaktige bevegelser for at den revne papirlinjen skulle følge teksten, og for at teksten ikke skulle rives i stykker. Papiret responderte til rivebevegelsen både med lyd og med papirlinjene som oppstod. Lyden, det taktile og det visuelle ga oss

en estetisk opplevelse, og på denne måten ble den kunstfaglige performative tilnærmingen en del av planleggingen av forskningsformidlingen. Forskningsarbeidet ble en del av den performative hendelsen med papirmaterialet.

Også formidlingssituasjonen med studentene ble gjennomført med en kunstfaglig tilnærming. Invitasjonen til at studentene skulle sette seg på gulvet var grep vi gjorde som pedagoger, samtidig som det var bevisst bruk av et kunstfaglig virkemiddel for å skape et performativt uttrykk. Under anslaget, da vi selv rev papirlinjer, var vi mest opptatt av å skape stemning ved bruk av estetiske virkemidler. Vi lot her rollen som utøvende kunstner tre tydelig frem. Da deltakerne ble invitert til å rive papir sammen med oss var vi opptatt av å bevare stemningen ved å begrense forklaringer og instruksjoner. Vi gjorde grep som pedagoger. Samtidig var vi som a/r/tografer bevisste på bruk av kunstfaglige virkemidler for å skape og invitere til handlinger i et performativt uttrykk, både i anslaget, men også underveis i den hendelsen som oppstod sammen med deltakerne. Kropper i bevegelse, plasseringen i rommet og den gjentatte rivebevegelsen som fikk vare, oppstod i rytmer med tid og rom (Laban & Ullman, 2011) som igjen ble en del av et performativt kunstfaglig uttrykk.

Bevegelsen vår, da vi reiste oss fra gulvet, tok hver vår grønne boks og plasserte oss på to ulike steder i rommet, var med på å skape en romlig form. Vi tok ut papirballen fra boksen og lot papirlinjen rulles forsiktig ut etter hvert som vi fremførte feltnotater og teori, for å bevare stemningen mens vi formidlet vårt forskningsperspektiv på den performative papirhendelsen. Det at deltakerne ble sittende, mens vi sto oppreist, var bevisst bruk av plassering i rom som kunstnerisk virkemiddel. Det var et virkemiddel for å skape et nytt bilde i rommet, skape form gjennom bevegelse (Laban & Ullman, 2011: 3). Vi bevarte stemningen ved å gli over i en ny handling, uten å skape brudd. Det handler om å bevare den sanselige tilstanden og tilstedeværelsen.

Den performative kunstfaglige tilnærmingen var med i alle fasene, både i ideutvikling, planlegging og gjennomføring. Valget om å skrive våre notater for presentasjonen på samme type papir, var ikke planlagt på forhånd, det oppsto intuitivt i møte med materialet og rommet. Om vi hadde flyttet oss til kontoret for å lage en powerpoint-presentasjon, hadde vi skapt et brudd i tilstedeværelsen og den kunstneriske tilstanden. Den utøvende, kunstneriske tilnærmingen i vårt anslag med å rive papir, gjør det til noe annet enn å introdusere en aktivitet eller oppgave. Det at vi gjennomførte vår presentasjon som en performance lecture der vi satte rom, tid, bevegelse og materialer i bevegelser ved hjelp av kunstfaglige virkemidler, skapte et kunstnerisk uttrykk som ga noe helt annet til deltakerne enn en powerpoint på skjerm kunne gjøre. I langt større grad ble en sanselig her og nå opplevelse ivaretatt. Vi var deltakende sammen med deltakerne, og det relasjonelle aspektet ble fremtredende. Et kunstfaglig performativt uttrykk blir til ved at vi gjør sammen.

Kunstpedagogiske potensial

Vår etterspørsel etter pedagogisk potensial handler om hvordan kunst kan vektlegges og være virksom i pedagogikken. Det handler om den plass kunsten får ha i pedagogisk praksis, og hva kunst kan bidra med i barns utvikling og inn mot mandatet i barnehagens rammeplan. Studentene, som lot sitt utviklingsarbeid i barnehage inspireres av vår kunstfaglige performative tilnærming i undervisningen, gir et fint bidrag til å erkjenne de kunstpedagogiske potensialene ved en kunstfaglig performativ tilnærming. De mener at en performativ arbeids-

måte kan berike kunstfag i barnehagen fordi det bringer noe nytt, det egner seg for barn i alle aldre og med ulike tilgjengelige materialer.

Studentene forankret sitt praksisopplegg i rammeplan for barnehagen, og formuleringen om at personalet skal stimulere barna til utprøving og eksperimentering (Kunnskapsdepartementet, 2017). De stilte spørsmål ved hvordan papir som materiale kunne invitere til dette, og hadde forståelse for at de da måtte holde muligheter åpne for hva som kunne komme til å skje (Barad, 2018). De planla ikke et forløp med et bestemt utfall, men la en plan for hvordan de skulle komme i gang. For å komme i gang gjorde de et anslag som var preget av å skape en bestemt stemning og atmosfære. De gjorde pedagogiske grep og de brukte estetiske virkemidler. De ryddet unna forstyrrende elementer, dempet lyset, satte på rolig musikk, plasserte papirark på gulvet og var bevisste på å la stillhet være et virkemiddel. De forklarte ikke med ord hva de ville at barna skulle gjøre, men var i stedet selv skapende og utøvende med materialet. De inviterte gjennom egne handlinger barna til en skapende opplevelse.

De hadde ikke planlagt, og visste heller ikke, hvilken vei dette ville ta. Nettopp dette synliggjorde hvordan det i situasjonen eksisterte ulike muligheter for handling (Barad, 2018: 236), og at mye kunne påvirke hva som kom til å skje. Studentene henviste selv til materialenes transformasjonsmuligheter (Waterhouse, 2013: 175). De skriver om hvordan barna fikk erfaringer med hva som skjer med papir når vi river det, og hvordan det revne papiret kunne tas med videre for å skape noe nytt. Det nye oppstod i sanselige og konkrete møter med materialet papir. Studentenes erfaring var at ved å bruke få ord og la den utforskende prosessen styre, ble barnas sanselige og konkrete erfaringer med papiret fremtredende. Det ble tydeligere hvordan materialet papir kan være en medskaper, en aktiv agent som responderer til ulike handlingsmuligheter i situasjonen (Barad, 2018: 233).

I siste del av studentenes utviklingsarbeid fikk barna leke med papirfigurene. Studentene hadde ikke på forhånd planlagt at det skulle lages papirfigurer som kunne brukes i lek. De visste det ikke. Papirfigurene ble til i barnas utforskning av å rive og lime papirbiter, og disse figurene inviterte deretter til lek. En performativ kunstfaglig tilnærming kan føre til at pedagogen forholder seg til lek som et sanselig og utforskende fenomen, der det skapes estetisk form med kroppens bevegelser i rom (Laban & Ullman, 2011).

Studentenes utviklingsarbeid viser at en performativ kunstfaglig tilnærming gjør pedagogen til kunstpedagog. En kunstpedagog er modig og utsetter seg for risiko ved å ikke ha planlagt hele forløpet. Kunstpedagogene må stole på materialet de arbeider med, på prosessen og på kunstens betydning og kraft. De er bevisste på egen utøvende rolle, og legger vekt på å skape estetiske opplevelser for barna. Studentene visste ikke hvor de ville ende, det ene ledet til det neste som i en uendelig kjede av evige hendelser (Klungland & Liene, 2023b; Laban & Ullman, 2011).

Kunstpedagogiske potensial ved en performativ kunstfaglig tilnærming

I vår egen og studentenes kunstneriske og pedagogiske utøvelse benyttes flere estetiske og poetiske virkemidler, men for å svare på spørsmål om pedagogiske potensial ved en performativ tilnærming velger vi i denne artikkelen å vektlegge det som handler om åpenhet og improvisasjon. Gjennom å holde ulike muligheter for handling åpne, bæres det frem et pedagogisk potensial for å skape noe nytt. En performativ kunstfaglig tilnærming kjennetegnes ved at kunst forstås som en hendelse som skapes relasjonelt av flere deltakere, både mennesker

og ikke-mennesker. Den kunstneriske hendelsen er skapt gjennom bevegelser med materiale, rom og tid og er derfor både materiell, varig og romlig. Den foregår her og nå, og kan derfor ikke gjenskapes i samme form i en annen situasjon. Det betyr at det alltid skapes noe nytt i et performativt kunstuttrykk. I det performative ligger at noe endres og blir til på nye måter.

Et vesentlig pedagogisk potensial ved en performativ kunstfaglig tilnærming er erkjennelsen av at fremtiden er radikalt åpen, i forkant av hendelsen (Barad, 2018: 236). Denne erkjennelsen bærer med seg muligheten for at noe nytt kan skje, vi kan tenke og handle nytt og annerledes. Det at noe oppleves som «noe nytt» trekkes frem av studentene på spørsmål om hvordan en performativ kunstfaglig tilnærming kan berike kunstfagene i barnehagen. Det å tenke nytt og innovativt er nettopp det som forventes av utdanningsinstitusjoner som skal levere til politiske ambisjoner i rammeplaner og læreplaner. Men kunstpedagogen kan, gjennom sin kunnskap om sanselig berøring og sine ferdigheter i bruk av estetiske og poetiske virkemidler, søke en virkning av kunsten som er større enn dette. Kunst kan gi opplevelse av glede, håp, tilhørighet og mening, eksistensielle behov for alle mennesker, også for barn i barnehage. Kunsthendelser kan gi barna et rom for undring og for å stille spørsmål gjennom utforskning og eksperimentering. En performativ kunstfaglig tilnærming der det ikke er bestemt hva utfallet vil bli, gir mulighet for dette.

Dette innebærer at kunstpedagogen utsetter seg selv for risiko, ved å ikke vite hvordan det kommer til å gå, hvordan det blir mottatt og hvor det vil føre oss. Evnen til å tåle risiko og usikkerhet har vi tidligere skrevet frem som en del av kunstpedagogens tverrestetiske kompetanse (Klungland & Liene, 2023a). Både vi og studentene kjente på spenning i forkant av papirhendelsene. Vi kjente blant annet på en spenning knyttet til at studentene ble ansvarliggjort på å bidra til innholdet i undervisningen. Studentene er med på å skape hva som skjer, og vi har ikke kontroll på utfallet. Kunstpedagogen må gi slipp på kontrollbehovet, og våge å stå i det som skjer. En av studentene trekker frem nettopp dette med å legge bort en klar plan, og gjerne en plan B, som en av de erfaringene som var annerledes i dette utviklingsarbeidet. Det overrasket henne hvor godt opplegget fungerte til tross for «ingen plan», som jo var planen. For å få til dette må pedagogen stole på det materialet som utforskes. Studenten beskriver også papirets mange muligheter som den største inspirasjonen fra vår performance lecture. Hun opplevde papirmaterialet som noe annet enn det det vanligvis brukes til, og dette vekket undring og nysgjerrighet for hva et så tilgjengelig materiale kan tilby. Dette handler dypest sett om å stole på kunsten, og på at den virker.

Vi har tatt utgangspunkt i en performance lecture, vi har eksperimentert med performance paper og vi spør hva en performativ kunstfaglig tilnærming kan gjøre. De metodiske invitasjonene til leseren underveis i teksten var ment å være performative og skape en forskjell ved at leseren fikk sanseerfaringer lignende dem vi inviterte studenter og deltakere til. Vi har invitert leseren til estetiske erfaringer gjennom å forflytte og bevege seg, berøre papir, høre lyden av papir, reise seg opp, høre sin egen stemme og kjenne sin egen pust. Sansende og skapende erfaringer som er grunnlaget for kunst.

Den performative kunstfaglige tilnærmingen kjennetegnes av at de tre rollene kunstner, pedagog og forsker ikke i utgangspunktet forstås som adskilt. De realiseres som adskilte fra hverandre, det vil si mer eller mindre fremtredende, i ulike situasjoner. For at en performativ kunstfaglig tilnærming skal holdes levende må de tre ulike rollene alltid være bevegelig til stede. Kunstpedagogen er både kunster, pedagog og forsker.

Vår egen utøvende kunstneriske kompetanse i utforskningen med papir, det vi gjorde før det ble kunstpedagogikk, har stor betydning for den kunstpedagogikken det ble. Faren for kunstpedagogikken er om vi kun er pedagoger. Hvis vi alltid kun er pedagoger, ville vi ikke satt oss på gulvet med papir. Vi ville ikke flyttet oss til et verkstedsrom. Kunsten står i fare for å tones ned for det pedagogiske. Vi kan klare å ivareta den kunstneriske intensjonen i en pedagogisk ramme. Det handler om hvordan vi forbereder undervisning og hvordan vi gjør undervisning. Gjennom en performativ kunstfaglig tilnærming vil det kunstpedagogiske være preget av å gjøre. Det største kunstpedagogiske potensial oppstår når kunsten holdes høyt i pedagogikken.

Avsluttende metodisk invitasjon til leseren

En lang og krøllet papirlinje kan ikke gjøres med skriftspråk. Vi ville så gjerne gi deg mer enn skrevne ord i formidlingen av vår performance lecture. Om du tok utfordringen, så takker vi deg for det! Om du ikke var klar for å rive papir før du begynte å lese, vil vi oppfordre deg til å gjøre det senere, alene eller sammen med barn. Fordi det ut fra studentenes erfaring kan berike kunstfag i barnehagen og åpne for opplevelser som setter spor.

Noter

1. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/drama.60.2.16>

Referanser

- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe halfway. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.
- Barad, K. (2018). Posthumanist Performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. I C. Åsberg & R. Braidotti (Red.), *A feminist companion to the posthumanities*. Springer International Publishing.
- Biesta, G., Bøe, T. D. & Skregelid, L. (2024). *Being Human Today: Art, Education and Mental Health in Conversation*. Intellect.
- Jalving, C. (2011). *Værk som handling. Performativitet, kunst og metode*. Museum Tusulanums Forlag.
- Klungland, M. & Liene, A.-M. (2023a). Skape nye rom, ny tid og nye bevegelser: Tverrestetisk undervisning i kunstfag i barnehagelærerutdanningen. *Nordic Journal of Art and Research*, 12(2), 1-22. <https://doi.org/https://doi.org/10.7577/ar.5131>
- Klungland, M. & Liene, A.-M. (2023b). Visuelle bilder i bevegelse: Å skape rom og tid i barnehagebarns lek og bevegelser med nøster. *Techne serien – Forskning i Slöjdpedagogik och Slöjdvetskap*, 30(2), 34-46. <https://doi.org/10.7577/TechneA.5177>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Utdanningsdirektoratet, Udir. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/>
- Laban, R. & Ullman, L. (2011). *Choreutics*. Dance Books Ltd.
- LeBlanc, N. & Irwin, R. L. (2019). A/r/tography. *Oxford Research Encyclopedia, Education*, 1-21. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.393>
- Oecd.org/education. (2024, 9. juni). OECD Home: Education. <https://www.oecd.org/education/>

- Skregelid, L. & Knudsen, K. N. (2022). *Kunstens betydning? Utvidede perspektiver på kunst og barn & unge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Waterhouse, A.-H. L. (2013). *I materialenes verden: perspektiver og praksiser i barnehagens kunstneriske virksomhet*. Fagbokforlaget.
- Østern, T. P. (2017). Å forske med kunsten som metodologisk praksis med aesthesis som mandat. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1(0), 7-27.
<https://doi.org/10.23865/jased.v1.982>
- Østern, T. P., Jusslin, S., Nødtvedt Knudsen, K., Maapalo, P. & Bjørkøy, I. (2021). A performative paradigm for post-qualitative inquiry. *Qualitative research: QR*, 146879412110274.
<https://doi.org/10.1177/14687941211027444>

Biografier

Anne-Mette Liene er førstelektor ved Fakultet for kunstfag/ Institutt for visuelle og sceniske fag ved Universitetet i Agder. Hun er utdannet førskolelærer og musikkterapeut, og har teaterutdannelse fra École Internationale de Théâtre Jacques Lecoq. Hun underviser i drama i barnehagelærerutdanningen, og har bred erfaring med tverrestetiske prosjekter som retter seg mot barn.

Monica Klungland er førsteamanuensis ved Fakultet for kunstfag/ Institutt for visuelle og sceniske fag ved Universitetet i Agder. Hun er utdannet førskolelærer med videreutdanning i norsk og kunst og håndverk og har flere års erfaring som lærer på trinn 1-7 i grunnskolen. Hun har master i kunstfag og doktorgrad i kunstfagdidaktikk, og underviser i forming i barnehagelærerutdanningen og kunst og håndverk i grunnskolelærerutdanningen ved Universitetet i Agder.